

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Fábián Áron

A jogi norma és a jogi döntés
Autoritások és döntések a globális jogi
pluralizmus korában

Doktori értekezés tézisei

Témavezető:

Fekete Balázs
tanszékvezető egyetemi tanár

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2024.122

Budapest, 2024

I. Kitűzött kutatási feladat összefoglalása

Doktori értekezésem témája a jog normativitása, közelebbről – és ezt a szűkítést az értekezésben részletesen is megindokolom – a jog indokadó képessége és a jogi indokok természete. Amikor 2019-ben témát kerestem a doktori kutatásomnak, az analitikus jogfilozófián belül ez kifejezetten *à la mode* témának számított. Újabb és újabb monográfiák, gyűjteményes kötetek és szakcikkok garmadája kezdte ezt a témát vizsgálni, noha főleg Joseph Raz nyomán ez nem volt egy érintetlen terület a jogfilozófia számára. Mindazonáltal a metaetika iránti élénkülő figyelem együtt járt azzal, hogy egy sok tekintetben stagnáló jogelméleti kutatási program (az általános jogelmélet) „új játékszerekhez” jusson. Amint megélnékült az indokok iránti érdeklődés, egyből felmerült, hogy miként tudjuk ezt a bővülő, finomodó filozófiai fogalomkészletet a jogelmélet területére átültetni. A kezdeti fellángolást és néhány, egyébként kitűnő, munkát leszámítva azonban az analitikus jogfilozófián belül, úgy tűnt, hogy négy év elteltével a jog normativitása már nem igazán „sikkos” téma. Ehelyett az analitikus jogfilozófia részben az ontologizálás (pl. a jog

mint artefaktum),¹ részben az explicit módon normatív elméletalkotás (hogyan *kellene* kezelni bizonyos kérdéseket jogilag), vagy épp a jogelmélet „különös része” (pl. büntetőjog-elmélet stb.) felé fordult – de legfőképpen megőrizte igen erős fragmentáltságát.

Mindezek a nemzetközi trendek a magyar jogelméletben – sajnálatos módon – kevésbé jelentek meg. Ez részben abból is fakad, hogy a Hart utáni analitikus jogfilozófia (különösen Joseph Raz munkássága) átfogó recepciója immáron a magyar jogelmélet évtizedes adóssága.² Természetesen sporadikusan az utóbbi években

¹ Luka Burazin, Kenneth Einar Himma és Corrado Rovarsi, szerk., *Law as an Artifact* (Oxford: Oxford University Press, 2018), <https://doi.org/10.1093/oso/9780198821977.001.0001>; Luka Burazin és mtsai., szerk., *The Artifactual Nature of Law* (Chesham: Edward Elgar, 2022), <https://doi.org/10.4337/9781800885929>; Ennek a megközelítésnek az átfogó kritikájára lásd Brian Z. Tamanaha, *Sociological Approaches to Theories of Law*, Elements in Philosophy of Law (Cambridge: Cambridge University Press, 2022), <https://doi.org/10.1017/9781009128193>.

² Az utolsó jelentős, szisztematikus kutatási projektek ezen a téren, amik kifejezetten recepciók igénytel léptek fel az analitikus jogfilozófia irányába, immár közel húsz évesek. Bódig Mátyás, Gyórfi Tamás és Szabó Miklós, szerk., *A Hart utáni jogelmélet alapproblémái* (Miskolc: Bíbor, 2004); Az újabb magyar jogelméletben is vannak természetesen elsősorban az analitikus hagyományból táplálkozó szerzők, azonban ezek „iskolává” formálódása elmaradni látszik. Vö. pl. Ficsor Krisztina, *Formalizmus*

is születtek az analitikus jogelmélethez sorolható munkák magyarul, azonban a magyar jogelmélet fősodra (ha van ilyen) sokkal inkább vagy a némiképp idioszinkretikus magyar jogelméleti vagy a német társadalomelméleti hagyományokból táplálkozik.³ Előbbire egy szemléletes példa a magyar jogelméletben bizonyos szintig jellemző szociológiai hagyományhoz való visszanyúlás,⁴ amit a különböző jogtudat-kutatások képviselnek legékesebben.⁵ Az analitikus filozófia szemléletmódja egyre kevésbé van tehát jelen a magyar jogelméletben – hogy miért, az egy saját eszmetörténeti tanulmányt igényelne. Ennek ellenére, ahol tudtam, ott az értekezést igyekeztem

a bírói gyakorlatban: A formalista bírói érvelés jogelméleti alapjai (Budapest: Gondolat, 2015).

³ Legteljesebb áttekintésére lásd: Szabó Miklós, „Jogelmélet és jogszociológia”, in *A jog tudománya*, szerk. Jakab András és Menyhárd Attila (Budapest: HVG-ORAC, 2015).

⁴ Fleck Zoltán, „Szocialista jogelmélet és szociológia”, *Világosság* 45, 4. sz. (2004); Demeter Tamás a magyar filozófia történetéről általában és egyes részterületeinek vonatkozásában ugyan amellet érvel, hogy létezik egy sajátosan magyar, szociologizáló hagyomány. A jogelméletben ezt nem látom ilyen általánosan kijelenthetőnek, mindazonáltal, az tény, hogy a magyar jogelmélet egyik hagyománya erősen szociológiai. Demeter Tamás, *A szociologizáló hagyomány: a magyar filozófia főárama a XX. században* (Budapest: Századvég, 2011).

⁵ Áttekintésül lásd: H. Szilágyi István, *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017* (Budapest: Pázmány Press, 2018).

hozzákötni a magyar jogelmélet meglévő szálaihoz, noha kérdésfelvetéseim és forrásanyagom elsősorban az angolszász hagyományba illeszkednek.

Visszatérve konkrétan a metanormativitás irodalmának analitikus jogfilozófiai recepciójára, úgy vélem, sajnálatos lenne, ha ez a terület valóban csak futólagos figyelmet kapna. Noha a jog normativitásának kérdésköre a jogelmélet klasszikus problémája, úgy tűnik, hogy az ismét fellángoló érdeklődés sem hozott elméleti áttörést. Erre azonban úgy vélem, helytelen válasz egyszerűen a jogelmélet más területei felé fordulni. Hiszen épp a jog normativitása lehet az a terület, ahol a filozófiai és társadalomtudományi, empirikus módszerek támogatni tudnák egymást. Ugyanis az utóbbi években jelentősen pontosodott az egyének tényleges döntési helyzetéről és az ilyenkor elvégzett mérlegelésről alkotott tudományos képünk. Ennek a más tudományterületekről származó tudásnak pedig, amint azt az értekezés bemutatja, érdemes lenne helyet teremteni a jog filozófiai vizsgálata során.

II. A kutatás módszertana

Konkrétabban fogalmazva amellet foglaltam állást, hogy a hogyan *lenne indokolt* cselekedni kérdésre adott („filozófiai”) válaszok mindezidáig nem helyeztek megfelelő súlyt a *ténylegesen milyen indokok alapján* döntünk kérdésről nyert ismereteinkre. Így kimondottan sajnálatosnak tartottam, hogy a jog normativitásával kapcsolatos kutatások jórészt figyelmen kívül hagyták a jog társadalomtudományi perspektívájú vizsgálatát. Amint azt bemutattam, ez nem véletlen, hiszen a normativitás az egyik olyan kérdéskör, amelyet a filozófia általában saját „rezervátumának” tekint, s gyanakvással szemlél minden olyan próbálkozást, ami más területek eredményeit kívánja ennek vizsgálatára felhasználni. Amellet érveltem, hogy a jogelméletnek emiatt szüksége van egy nyitott módszertani alapállás felvételére, hogy a végzetes holtággá válást elkerülje.

Mindez feltételezett részemről egyfajta pozitív értékítéletet az analitikus jogfilozófiával kapcsolatban; hiszen legalább is meglehetősen furcsának gondolnánk a szerzőt, ha egy általa alapvetően értelmetlennek tartott irányzatot igyekezne tovább mélyíteni. Azaz abból kellett

kiindulnom, hogy analitikus jogfilozófiát művelni érdekes és értelmes. Ez nem jelenti azonban egyúttal azt, hogy ne lenne relevanciája ezen tradíció módszertani kritikájának. Mint azt az értekezés I. és II. fejezeteiben bemutattam, az analitikus jogfilozófiával szemben felmerülő módszertani kételyek valóságosak és figyelmet igényelnek. Mivel ez a kérdéskör részletesebb metaelméleti megalapozást igényel, ezért az értekezés első harmadát ennek szenteltem.

Mindezek miatt az értekezés – annak ellenére, hogy az angolszász analitikus jogfilozófiai hagyományból táplálkozik – részben metafizikai jellegű, első része az analitikus jogfilozófia módszereit és kihívásait vizsgálja. Erre a relatíve hosszú módszertani fejtegetésre azért van szükség, mivel igen eltérő perspektívákat kíván egy tető alá hozni, ami kellő megalapozottság nélkül csak zűrzavart eredményezne. Egyrészt meg kell indokolnom, hogy miért nem megfelelő az analitikus jogfilozófia hagyományos módszertani kerete, miben szorul revízióra. Majd azt kell alátámasztanom, hogy miért az általam javasolt alternatíva a legmegfelelőbb. Emiatt az I. fejezet a kortárs analitikus jogfilozófia kérdésfelvetéseit és az

azokra való válaszadás módszereinek kritikáit veszi sorra. E körben amellet érvelek, hogy a filozófiának nyitottabbnak kell lennie az empirikus módszerek felé. Ezt követően a II. fejezet vázolja módszertani javaslatomat, bemutatva elsősorban, hogy a filozófiai fogalomalkotás általában és kifejezetten a normativitás területén miképp tud olyan engedményeket tenni, amik nyitottabbá tehetik a társadalomtudományi perspektívák felé.

A metaelméleti fejezetekben két állítás mellett érveltem: a jogelméletnek egyrészt új kérdésekre, másrészt új módszerekre van szüksége, ha releváns kíván maradni. Előbbi tekintetében kifejtettem, hogy *a jog* univerzális, esszenciális tulajdonságait vizsgáló elméleti kérdések állításom szerint nem bizonyultak célravezetőnek. Ez az elméleti keret a jogelmélet túlzott elszigetelődését hozta magával, ami az általános jogfilozófiával szembeni jogos kritikákra adott okot. Emiatt egyes szerzők (MacCormick, Murphy, Bódig) az általános jogelmélet relevanciáját is megkérdőjelezték, noha a filozófiai megismerés módszereit érintetlenül hagyták. Ezen álláspontok jellemzően az általános jogelmélet más filozófiai részterületekbe való integrációját

szorgalmazzák, ezzel csökkentve a kimondottan „jogelméleti” teoretizálás területét.

Annyiban egyetértettem ezen szerzőkkel, hogy a jogelméletnek valóban új kérdések után kell néznie, azonban ez nem jelenti szükségképpen a terület olyan radikális átalakítását, mint ahogy azt a fenti szerzők gondolták. Amellett érveltem, hogy a jogelmélet önjogán is releváns filozófiai terület, ami nem lehet kizárólagosan ráutalva más szubdiszciplínák eredményeire – noha ezekre mindig tekintettel kell lennie. Elsősorban a jogelméletet mint metanormatív vizsgálatot újraalkotó nézetet tartottam izgalmasnak ebből a szempontból. Ez az elképzelés közelebb hozza a jogfilozófiát a gyakorlati filozófia más területeihez, anélkül, hogy összemosná azokkal. Mindezek miatt a jog normativitását jelöltem ki olyan vizsgálendő kérdésként, amin keresztül az analitikus jogfilozófia képes új eredményeket elérni és meghaladni bénító belső vitáit.

Mindazonáltal a jogfilozófia új kérdései a terület fogalmi elemző módszertanának revíziója nélkül, amellett érveltem, mit sem érnek. A jogfilozófia módszereinek fejlesztése szükségszerű, állítottam, ha ki szeretnénk

tartani amellet, hogy ez a terület önjogán is releváns filozófiai kutatások tárgya lehet. Emiatt azonosítottam három olyan általános filozófiai törekvést, ami segíthet a jogfilozófia új kérdéseit – konkrétan a jog normativitását – stabilabb alapokra helyezni. Ehhez egyrészt a fogalmi mérnökösködés irányzatát ajánlottam, amellet érvelve, hogy a jogelmélet célja az kell, hogy legyen, hogy fogalmait feljavítsa. Ezt nem szubsztantív erkölcsi értékek mentén, hanem deskriptív szempontok mentén tartom megvalósíthatónak. Ehhez a feljavítási folyamathoz szükségesnek tartom az empirikus eredmények nagyobb fokú bevonását az elméletalkotásba, erre kísérleti jogelmélet módszereit és egy általánosabb naturalizált keretrendszert ajánlottam. Konkrétan egy szubsztantív értelemben liberális naturalista, módszertani naturalista keretrendszert jelöltem ki az értekezés elemzéséhez, mivel elkerüli a jogelmélet túlzott redukcióját.

A metafizológiai vizsgálatom eredménye tehát röviden abban állt, hogy a jogfilozófia azon túl, hogy a filozófia más területei irányába nyitott, receptív kell, hogy legyen az empirikus tudományok felé is. Olyan kérdést kerestem tehát a jogfilozófia számára, ami ezen keretrendszer

eredményeit jól tudja hasznosítani. A jog normativitásával kapcsolatos kérdések pedig, azon túl, hogy újabban jogfilozófiai fókuszba is kerültek, megfelelő tárgyai ilyen megközelítésű vizsgálatnak.

III. A kutatás főbb eredményei

Az értekezés III. és IV. fejezetei ezt követően a fenti módszertani keretet alkalmazva vizsgálták a jog normativitásának kérdését, ami, mint utaltam rá, az elmúlt években intenzívebb elméleti érdeklődésre tartott számot. Úgy vélem, hogy a jog normativitása – a fenti módszertani kereteket alapul véve – az analitikus jogfilozófia egy továbbra is érdeklődésre számot tartó kérdését jelentheti. Ennek keretében a jog indokadó képességét és a jogi indokok természetét vizsgáltam részletesebben. Ennek megfelelően áttekintettem, hogy az indokokat milyen elméleti csoportosítások mentén vizsgálhatjuk. Amellett érveltem, hogy a jogi indokokat *robustus, sui generis* indokokként érdemes kezelni leghelyesebb megértésükhöz. Noha mind a prudenciális, mind a morális indokok szerepet játszhatnak a jog követésében, ettől elkülöníthetőnek tartottam sajátos jogi

indokokat, amik ténylegesen befolyásolják cselekvéseinket. Ez azonban csak a kiindulópontja a jogi indokok elméletének, mivel figyelemmel kell lenni azok *autoritatív* jellegére is, hogy teljes képet kapjunk. Ezen állítások mindegyike külön-külön indokolást igényel, ami magyar szakirodalomban ezidáig egyáltalán nem, és a nemzetközi irodalomban is csak kevésbé átfogóan történt meg.

A releváns kérdés emiatt tehát az autoritatív jogi indokok az egyén döntési folyamatába való belépése volt, amire a szakirodalomban több elméleti keretet is azonosítottam. Ezek közül a súlyozásos, valamint a Joseph Raz-féle preempciós modelleket vizsgáltam részletesebben, arra a konklúzióra jutva, hogy egyik sem tudja kielégítően leírni gyakorlati tapasztalatunkat. Emiatt amellet érveltem, hogy Noam Gur diszpozíciós modelljét kell elfogadnunk ahhoz, hogy jogi pluralizmus és normativitás kapcsolatát megérthessük.⁶ Gur diszpozíciós modelljében a jogi autoritás arra ad indokot az egyénnek,

⁶ Noam Gur, *Legal Directives and Practical Reasons* (Oxford: Oxford University Press, 2018), <https://doi.org/10.1093/oso/9780199659876.001.0001>.

hogy egy szokásszerű jogkövetésre vonatkozó diszpozíciót vegyen fel, amennyiben a jogrendszer legalább alapvető követelményeknek megfelel. Ez a modell jól tudta magyarázni az autoritatív indokok szerepét az egyéni döntéshozatalban és kellően nyitott volt empirikus ismereteink integrálására.

A fenti módszertani problémákon túl egy további jelentős kihívás az analitikus jogfilozófia számára a globalizációs és az ezzel járó jogi folyamatok elméleti leírása. Különösen a szabályozás új formáinak kialakulása, a globális jogi pluralizmusnak nevezett jelenség állítja egyre intenzívebb kihívások elé a mindezidáig elsősorban az állami jogra fókuszáló analitikus jogfilozófiát. Jelen értekezés is abba az egyre inkább tért nyerő elméleti irányba illeszkedik, ami az analitikus jogfilozófia kereteinek bővítését és revideálását veszi célba, hogy a változó világunk új kihívásaival elméleti síkon is lépést tudjunk tartani.⁷ Ez azonban ismételten azt teszi szükségessé, hogy mind a jogfilozófia

⁷ Julie Dickson, „Who’s Afraid of Transnational Legal Theory? Dangers and Desiderata”, *Transnational Legal Theory* 6, 3–4. sz. (2015. október 2.): 565–85, <https://doi.org/10.1080/20414005.2015.1120022>.

módszertanát, mind vizsgálati tárgyát továbbgondoljuk. Ráadásul az utóbbi évek szakirodalmát áttekintve úgy tűnik, hogy a különböző társadalmi, globális perifériák tapasztalatai segíthetnek az analitikus filozófiai elméletalkotásban is.⁸ Épp ezért fontos, hogy a magyar jogelméleten belül is helyet kapjon ez a diskurzus. Ehhez kíván hozzájárulni jelen értekezés is, különösképp annak V. fejezete, ami a jog normativitásával kapcsolatos egyes kérdéseket a globális jogi pluralizmus tükrében vizsgál.

A jog normativitásával kapcsolatos álláspontok általában és Gur különösen ugyanis a nem veszik kellőképp figyelembe, hogy a globális jogi pluralizmus korában az egyetlen autoritásra fókuszáló elméleti keretek már nem megfelelőek. Az autoritások relativizálódásának és megsokszorozódásának korát éljük,⁹ amire elméleti

⁸ Marc Hertogh, *Living Law: Reconsidering Eugen Ehrlich* (Oxford: Hart, 2008); Brian Z. Tamanaha, „Glimmers of an Awakening Within Analytical Jurisprudence”, in *Law’s Ethical, Global, and Theoretical Contexts: Essays in Honour of William Twining*, szerk. William Twining és mtsai. (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), <https://doi.org/10.1017/cbo9781316337325.018>; William Twining, *Jurist in Context: A Memoir* (Cambridge: Cambridge University Press, 2019), <https://doi.org/10.1017/9781108645911>.

⁹ Frank Furedi, *Authority: A Sociological History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), <https://doi.org/10.1017/CBO9781139026338>.

szempontból is válaszolnunk kell. Emiatt az V. fejezet az egymás mellett létező, relatív jogi autoritások indokadó képességét vizsgálja. A relatív autoritások leírását elsősorban Nicole Roughan elméleti keretére fogom felépíteni, azonban úgy vélem, hogy a jog normativitásának kérdése nála sem jelenik meg megfelelő súllyal. Ezen hiányosságok pótlására saját elméleti modellt javaslok, amit *plurális diszpozíciós modellnek* nevezek. Ez a megközelítés reményeim szerint össze tudja kapcsolni egyrészt a relatív jogi autoritások legitimitását, másrészt a jogi indokok jellemzőit leíró elméleti irodalmat, harmadrészt pedig empirikus ismereteinket a globális jogi pluralizmus működéséről.

Saját elméleti keretem kidolgozásakor Gur diszpozíciós modelljét vettem alapul az egyes autoritások által adott indokok természetének leírására, amit összekapcsoltam Roughan relatív autoritásokról szóló elméletével. Egyből felmerül azonban a kérdés, hogy *melyik* autoritással szemben *milyen kontextusban* kell felvennie az egyénnek ilyen diszpozíciót? Erre három lehetséges választ képzelhetünk el:

- (1) A_1 autoritás I_1 indokot ad direktíváinak szokásszerű követésére, ám csak a többi autoritás (A_2, \dots, A_n) által korlátozott C_1 kontextusban, ahol A_1 autoritás legitim módon szabályozhatja az egyén cselekvését. A_2 autoritás C_2 kontextusban hasonlóan jár el stb.
- (2) A_1 autoritás I_1 indokot ad direktíváinak szokásszerű követésére, ám csak a többi autoritás (A_2, \dots, A_n) által korlátozott C_1 kontextusban, ahol A_1 autoritás legitim módon szabályozhatja az egyén cselekvését és I_2 indokot ad A_2 autoritás szokásszerű követésére C_2 kontextusban stb.
- (3) A_1 autoritás I indokot ad direktíváinak szokásszerű követésére bármilyen C kontextusban (holott csak C_1 kontextusban lenne legitim A_1 autoritásnak szabályozni), azonban az ágensnek C_2, \dots, C_n kontextusban A_2, \dots, A_n autorítások I_2, \dots, I_n indokai alapján ezt a szokást felül kell írnia.

Ezen három elméleti keret közül kellett tehát kiválasztani, hogy a plurális jog normativitását miképp kell megközelíteni.

Több lehetséges összekapcsolási mód vizsgálata, majd elvetése után formálisan kifejezve az alábbi tézist javasoltam:

A₁ autoritás I indokot ad direktíváinak szokásszerű követésére, ám csak a többi autoritás (A₂, ..., A_n) által korlátozott C₁ kontextusban, ahol A₁ autoritás legitim módon szabályozhatja az egyén cselekvését. A₂ autoritás C₂ kontextusban hasonlóan jár el stb.

Kontextus alatt az arra vonatkozó indokokat értettem, hogy az adott területen szükség van-e autoritatív döntéshozatalra, valamint, hogy az autoritás megfelelően veszi-e figyelembe a többi releváns autoritást. Ez az elméleti keret tehát teljesebben le tudja írni azokat a hibákat, amik az autoritás indokadása során felmerülhetnek.

Ezeket az autoritások által elkövethető hibákat három kategóriába soroltam:

- (1) Alapvető hibát vét az alávetett ágensre vonatkozó elsődleges indokok vagy autoritásának kontextusa mérlegelése során. Ilyen esetben Gurral párhuzamosan úgy véltem, nem is tud indokot adni az ágensnek jogkövető diszpozíció felvételére.

- (2) Nem alapvető hibát vét az ágensre egyébként vonatkozó elsődleges indokok mérlegelésekor. Ilyenkor, bár a jogkövetési diszpozíció létrejön, a hiba súlyától függően az ágens ezt felülírhatja.
- (3) Nem alapvető hibát vét döntésének kontextusára vonatkozólag. Ilyenkor, bár létrejön a hibás kontextusra tekintve is jogkövetési diszpozíciója az ágensnek, azt akár az indok egyéni mérlegelésével, akár másik diszpozícióját maszkként használva felülírhatja a hibás diszpozíciót.

Az eddigi szakirodalomban elméleti szinten kevésbé tárgyalt volt a (3) hibalehetőség, azonban, mint rámutattam, az ilyen problémák gyakorlati relevanciája igen nagy. Ezt támasztotta alá a „folyékony” autoritások plurális diszpozíciós elemzése. Mindezek miatt az általam javasolt plurális diszpozíciós modell meggyőzően tudja összefogni mind a rendelkezésre álló elméleti kereteket, mind empirikus eredményeinket.

Az értekezésem célkitűzése az volt, hogy közelítsem az analitikus jogfilozófia kérdéseit a jogi pluralizmusról szóló elméleti és gyakorlati ismereteinkkel. Az értekezés ennek

a projektnek egyrészt metaelméleti keretezését adta, másrészt ezen kereten belül tovább kívánta fejleszteni a rendelkezésekre álló elméleti ismereteinket. Amennyiben a jogfilozófia meg kívánja őrizni egyre inkább kétségbe vont létjogosultságát, azt gondolom mindkettőre szükségünk van. Ehhez pedig szükségképpen olyan új módszereket kell alkalmaznia és új területekre kell belépnie, amelyek áttörik a jogfilozófia hagyományos kereteit.

A globális jogi pluralizmus korában „a tény robbanása jogi szorongás forrása”.¹⁰ Erről a szorongásról tudomást sem venni lehetséges, ámde nem szerencsés megoldás. A jogfilozófia valódi feladata a 21. században csakis az lehet, hogy ezt a szorongást csökkentse azáltal, hogy továbbfejlesztjük elméleti keretünket. Jó indokunk van tehát – legalább is *pro tanto* – a jogfilozófiai kutatások folytatására és kibővítésére.

¹⁰ Saját fordítás. Clifford Geertz, „Local Knowledge: Fact and Law in Comparative Perspective”, in *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology* (New York: Basic Books, 1983) 171.

IV. A szerző témában megjelent publikációi

Fábián Áron: „A fogalmi elemzés és a jog normativitása módszertani problémái a kortárs jogelméletben”. *MTA Law Working Papers*, 2023/7. (2023).

Fábián Áron és Matyasovszky-Németh Márton. „A jogi reagálóképesség pluralisztikus modellje”. In *A magyar jogrendszer rezilienciája 2010–2020*, szerkesztette Gárdos-Orosz Fruzsina. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont, ORAC, 2022.

Fábián, Áron: „Emotional Politics and Emotional Courts? A Theoretical Framework for the Analysis of Judicial Emotions in Populist Regimes”. In *Populism, Popular Sovereignty, and Public Reason*, szerkesztette Mayr, Stefan; Orator, Andreas.

Fábián Áron: „Kenneth Einar Himma – Miodrag Jovanovic – Bojan Spaic (szerk.): Unpacking Normativity: Conceptual, Normative, and Descriptive Issues (Oxford: Hart, 2018) 262. (Recenzió)”. *Állam- és Jogtudomány*, 61/2. (2020).

Fábián Áron: A joghézag problémája a pragmatika tükrében. *Állam- és Jogtudomány*, 61/1. (2020).

Matyasovszky-Németh Márton és Fábián Áron: Brian Z. Tamanaha: „A Realistic Theory of Law (Recenzió)”. *Állam- és Jogtudomány*, 59/1. (2018).